

עשרה הניסיונות שניסו אבותינו את המקום

מים ראשונים: כבר הקדשנו דף בשם עשרה ניסיונות ניסו אבותינו את המקום, לדיון כללי בנושא. בדף זה, נצלול לשיטות השונות שמנסות לפענח מה הם עשרה הניסיונות שניסו אבותינו את המקום במדבר והאם פירוט זה חשוב. בדף הכללי הצגנו דעות שאפשר שהמספר עשרה כאן הוא טיפולוגי בדומה לשבע, שתים עשרה, עשרים וארבע, ארבעים, שבעים ועוד. ראו למשל שיטת רשב"ם ואבן עזרא שהבאנו שם. אבל חז"ל ורבים מחכמי הדורות ראו עניין כן למנות ולדקדק מה הם בדיוק עשרה הניסיונות שניסו אבותינו את הקב"ה במדבר. ויש לדייק, עשרה עד כאן, עד חטא או ניסיון המרגלים, לפני הניסיונות והחטאים של יתרת ספר במדבר: קרח, בעל פעור ומי מריבה.

פי כל האנשים הראים את כבדי ואת אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי: (במדבר יד כב).¹

ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ וישלף אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו: (שמות טו כה).²

ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל ... ובתבערה ובמסה ובקברת התאווה מקצפים הייתם את ה': ובשלח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ ... ותמרו את פי ה' אלהיכם וכו': (דברים ט כא-כג).³

בקע ים ויעבירו ויצב מים כמו נד: וינחם בענן יומם וכל הלילה באור אש: יבקע צרים במדבר וישק בתהמות רבה: ויציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים: ויזכירו עוד לחטא לו למרות עליון בציה: וינסו אל בלבכם לשלל אכל לנפשם: וידברו באלהים אמרו היכול אל לערף שלחן במדבר: (תהלים פרק עח).⁴

אל תקשו ללבכם כמריבה פיוס משה במדבר: אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי: (תהלים פרק צה).⁵

¹ התורה מציינת בפרשתנו שכבר עשר פעמים ניסו בני ישראל את הקב"ה (וחטא המרגלים הוא הפעם העשירית או שמה האחת עשרה – עשר עד כאן?), אבל לא מפרטת מה הם. ראו בהשוואה את הכותרת "עשרת הדברים" (הדברות) בדברים יג וכן בדברים י ד לצד פירוטן בספר שמות, את מכות מצרים שיש בהן פירוט אך אין בתורה כותרת/מרכוז "עשרת המכות" - חז"ל הם שטבעו מונח זה, את עשרה הניסיונות שנתנסה אברהם שאינם כלל במקרא, לא כותרת ולא פירוט. אגב, חז"ל גם נוקבים בכותרת "תרי"ג מצוות", אך לא חשו לפרט ולמנות אותן. האם התורה מסתמכת על כך שאנו נדע לפרט את הניסיונות שניסו אבותינו את הקב"ה, שהרי אירועי ניסיון כאלה מפורשים בתורה (רק לא נמנים בפירוט)? האם השאיר המקרא מקום למדרש ולפרשנים להתגדר בו?

² לפני שנפליג בדברים, נבדוק בתורה עצמה, בעיקר בספרים שמות ובמדבר, היכן נוקטת התורה בלשון נס"ה בהקשר עם בני ישראל במדבר. ראשון לכולם הוא מי מרה, התחנה הראשונה של בני ישראל לאחר קריעת ים סוף. מאיגרא רמה של "ויאמינו בה" ובמשה עבדו. אז ישיר משה ובני ישראל וכו', "נופל העם למוראות המדבר, הולך במדבר שלושה ימים ללא מים ובסוף מגיע למקור מים והנה הם מרים. אזכור שני של הפועל נס"ה נמצא בפרשת המן (השלו והמן, בשר ולחם) בשמות טז ד: "ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם וילקטו דבר יום ביומו למען אֲנֻסוּ הַלֵּל בְּתוֹרַתִי אִם לֹא". מה בדיוק כאן הניסיון? להלן נראה שיש שמונים כאן שני ניסיונות ואולי יותר. תחנה שלישית היא במדבר סין ברפידים, כאשר שוב העם צמא למים, שמות יז א-ב: "ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעייהם על פי ה' ויחננו ברפידים ואין מים לשתי העם: וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' ". ומה יותר בסיסי מלבקש מים במדבר. ניסיון או משה אלו גם נותנים למקום את שמו, ככתוב בשמות יז ז: "ויקרא שם המקום מִסֶּה וּמְרִיבָה על רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתֵּם אֶת ה' לֵאמֹר הִנֵּה אֵל יִשְׂרָאֵל וְנִסֵּיוֹנוֹ וְנִסֵּיוֹנוֹ בְּסֶפֶר דְּבָרִים, לַהֲלֹךְ. נִסְיוֹן רַבִּיעִי הוּא בַּמַּעֲמָד הַר סִינִי, שְׁמוֹת כ ז: "ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבצע נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו". אך דווקא ניסיון זה לא נמנה להלן ובכל מקום שנזכר ניסיון חורב הכוונה למעשה העגל ולא למעמד הר סיני. אחרי כל אלה, בא הניסיון בפרשתנו: "וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי". אז מה הם עשרה הניסיונות?

³ משה בתוכחתו לעם בספר דברים, הוא הראשון למנות את ניסיונות בני ישראל במדבר, חמישה במספר. אך התחלף לשון ניסיון בלשון קשה של הקצפה (הכעסה), מריה והמריה, כמו ההמשך הקשה שם: "ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם" (ועל כך נענש משה כשאמר: "שמעו נא המורים" בחטא מי מריבה, פרשת חוקת). לרשימה זו שמצויה בעיצומה של פרשת עקב, מוסיפים המדרשים והפרשנים שנראה להלן, את דברי משה מיד בתחילת ספר דברים: "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן ויחצלת ידי זהב". ואם אנחנו בספר דברים, מן הראוי לציין שמכל הניסיונות (הנזכרים במפורש בתורה) שמנינו לעיל, ניסיון מסה (רפידים) חוזר ונזכר בספר דברים פעמיים: דברים ו טז: "לא תנסו את ה' אלהיכם פֶּאֶשֶׁר נִסִּיתֶם בְּמִסָּה" וכן בדברים לג ח: "וללוי אמר תמיד ואוירך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה". אבל זה האחרון מתפרש על חטא מי מריבה של משה בפרשת חוקת.

⁴ פרק עח בתהלים מתאר את כל הניסים והנפלאות שעשה הקב"ה לבני ישראל במדבר ואילו הם גמלו רעה תחת טובה, ככתוב שם: "בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותי". כאן נזכר השורש נס"ה, כמו בפרשתנו, אבל לצדו גם השורה מר"ה. ראו שם בהמשך: "כמה ימרוהו במדבר יצציבוהו בשימון: וישוּבוּ וינסו אל וקדוש ישראל התוה" וגם לאחר התנחלתם בארץ: "וינסו וימרו את אלהים עליון ועדויות לא שמרו". אבל גם כאן כמו בתורה, נזכר שבני ישראל ניסו את הקב"ה במדבר, אבל בלי פירוט הניסיונות או מספרם. הניסיון היחידי שנזכר שם הוא חטא המתאוים שקראנו עליו בפרשה שעברה.

⁵ גם בתהלים פרק צה, בו אנחנו פותחים את תפילת קבלת שבת, יש אזכור של ניסיונות אבותינו במדבר, וכאן יש התייחסות ברורה לתקופת המדבר ולדור המדבר ולהגדרה מה היא מסה בשל הפסוקים העוקבים: "ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם תלוי לבב הם והם לא ידעו דרכי: אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל מנוחת" (שבמינו הקהל והחזן משוררים אותו בקול רם ...). מדוע נבחר פרק זה לפתוח בו את קבלת שבת? אולי נמצא פתרונים בסוף דברינו.

וַיִּכְסּוּ מִיָּם צָרִיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נֹתֵר: וַיֹּאמְרוּ בְּדִבְרֵי יְשִׁירוֹ תְּהַלְתָּנוּ: מִהָרֹּץ שָׂכְחוּ מַעֲשָׂיו לֹא חָכוּ לַעֲצָתוֹ: וַיִּתְּאוּ תַּאֲוָה בַּמִּדְבָּר וַיִּנְסוּ אֶל בִּישִׁימוֹן: ... וַיִּקְנְאוּ לַמֶּשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ ה': תִּפְתַּח אֶרֶץ וּתְבַלַּע דָּתוֹ וְתִכְסּוּ עַל עַדַת אֲבִירָם: ... יַעֲשׂוּ עֵגֶל בַּחֲרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמַּסְכָּה: וַיִּמְרוּ אֶת כְּבוֹדֶם בְּתַבְנִית שׂוֹר אֲכָל עֵשֶׂב: שָׂכְחוּ אֶל מוֹשִׁיעֶם עֹשֶׂה גְדֻלוֹת בְּמִצְרַיִם: ... וַיִּמָּאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֲמֹדָה לֹא הָאֲמִינוּ לְדִבְרוֹ: ... וַיִּצְמְדוּ לִבְעַל פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים: ... וַיִּקְצִיפוּ עַל מִי מְרִיבָה וַיֵּרַע לַמֶּשֶׁה בַּעֲבוּרָם: (תהלים פרק קו).⁶

מסכת אבות פרק ה משנה ד – אזכור I במשנה: עשרה ניסים, מכות, ניסיונות

עשרה ניסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים. עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים במצרים ועשרה על הים. עשר ניסיונות ניסו אבותינו את המקום ברוך הוא במדבר, שנאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי" (במדבר יד).⁷

מסכת ערכין פרק ג משנה ה – אזכור II במשנה: לשון הרע

במוציא שם רע להקל ולהחמיר. כיצד? אחד שהוציא שם רע על גדולה שבכחונה ועל קטנה שבישראל נותן מאה סלע. נמצא האומר בפיו יתר מן העושה מעשה. שכן מצינו שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע, שנאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי" (במדבר יד).⁸

גמרא ערכין דף טו עמוד א – שיטת הגמרא בערכין

תניא: אמר ר' יהודה, עשר ניסיונות ניסו אבותינו להקב"ה: שנים בים, ושנים במים, שנים במן, שנים בשליו, אחת בעגל, ואחת במדבר פארן.⁹ שנים בים - אחת בירידה ואחת בעלייה. בירידה...¹⁰ שנים במים - במרה וברפידים. במרה, דכתיב: "ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים וכו'" (שמות טו כג), וכתיב: "וילן העם על משה";¹¹ ברפידים, דכתיב: "ויחנו ברפידים ואין מים לשתות" (שמות יז א), וכתיב: "וירב העם עם משה" (שם שם ב).¹²

⁶ חוזר תיאור חטאי דור המדבר גם בפרק קו בתהלים והפעם באופן מפורט יותר, כתפילת ויודי שאולי נאמרה בעצרות ובתעניות: "חטאנו עם אבותינו העוֹנִינוּ הַרְשָׁעִינוּ: אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם לֹא הִשְׁכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת רַב חֲסִדֶיךָ וכו'". גם כאן נזכר לשון ניסיון: "וַיִּתְּאוּ תַּאֲוָה בַּמִּדְבָּר וַיִּנְסוּ אֶל בִּישִׁימוֹן". בפרק זה נזכרים במפורש: המריה על ים סוף (שחז"ל מבארים ובתורה איננה), חטא המתאוים, מחלוקת קרח, חטא העגל, חטא המרגלים בפרשתנו, חטא פעור ומי מריבה (נזכרים חטאים או ניסיונות נוספים שאינם במדבר אלא בכניסה לארץ). סה"כ שבעה ניסיונות. מספר שחשוב לזכור בהמשך.

⁷ זו המשנה היסודית שמתייחסת לפסוק בפרשתנו כבסיס לעשרה הניסיונות שניסו אבותינו את המקום, במסגרת מקבץ נוסף של "עשרה", מבריאת העולם ועד הניסים שאירעו בבית המקדש, שאולי קשורים ביניהם ואולי לא (ראו דברינו בדף הכללי). המשנה איננה מפרטת מה הם עשרה הניסים והיות שהיא סוקרת את הנושא לא מנקודת המבט של חטא המרגלים כמו בתורה, אלא מנקודת המבט של בית שני, מאליה מתבקשת השאלה מה היחס לכל מה שאירע לאחר ניסיון המרגלים? האם קרח ועדתו, דתן ואבירם, מי מריבה וחטא פעור אינם נספרים כניסיונות? כך או כך, על משנה זו נתלו המדרשים והפרשנים שניסו למצוא מה הם עשרה הניסיונות. אבל הגמרא דווקא נתלת על משנה אחרת במסכת ערכין שנראה מיד, שמזכירה את הפסוק: "וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי" בהקשר אחר, וממנה נתחיל במנייה.

⁸ המשנה דנה בדין מוציא שם רע על אשתו ומצביעה על כך שהקנס של מוציא שם רע גדול מזה של אונס או מפתה. המשנה חותמת בדינים של המרגלים שאמרו לשון הרע על הארץ ועונשם היה גדול מאלה שעשו את חטא העגל. אבל המשנה לא מפרטת את החטאים/ניסיונות של דור המדבר. ראו דרשת ריש לקיש בגמרא ערכין טו ע"א על משנה זו: "אמר ריש לקיש: אמר קרא: וינסו אותי זה עשר פעמים - על זה נתחתם גזר דין". ראו פירוש תורה תמימה הערות במדבר פרק יד הערה טז: "והריאה מדכתיב מלת זה, דמיותר לגמרי. משמע, דזה העון לבד שקול ככל העשר פעמים שלא שמעו בקולי וגרם העונש, ולא משום דמנין גורם". עיקר הפסוק בא ללמדנו שחטא המרגלים הוא הניסיון העשירי, הוא "זה" ששבר את גב הגמל. לא מניית עשרה הניסיונות או החטאים של בני ישראל עד כאן חשובה, אלא "זה" - המכה בפטיש. החטא הזה שכולו לשון הרע על הארץ. ראו הדף [דיבת הארץ](#).

⁹ "תניא" זה הוא מדרש ספרי דברים פרשת דברים פסקא א: "רבי יהודה אומר: הריהו אומר: במדבר בערבה וגו', אלו עשרה ניסיונות שניסו אבותינו את המקום במדבר, ואלו הם: שנים בים, שנים במים, שנים במן, שנים בשליו, אחד בעגל, ואחד במדבר פארן במרגלים". הגמרא אינה מסתפקת באזכור הכללי של 'עשרה הניסיונות' בדומה למשנה ולמקרא ומביאה מדרש תנאים שנראה לו חשוב לפרט מה היו חטאי עם ישראל במדבר, מרחיבה אותו ומוצאת לו סימוכין. אמנם, רבים מהם נזכרים בתורה שאינה מסתירה אותם, אבל לגמרא נראה חשוב למנותם בדיוק ובמרוכז ולהגיע למספר עשר (ראו הערה 1 לעיל). מדוע זה חשוב? אם התורה והמשנה לא פרטו, למה מדרש ספרי והגמרא כן מפרטים?

¹⁰ בירידה, שסירבו להיכנס לים. ראו אבות דרבי נתן נוסח א פרק לג: "בשעה שעמדו אבותינו על הים אמר להם משה: קומו עברו. אמרו לו: לא נעבור עד שנעשה הים נקבים ונקבים ... לא נעבור עד שנעשה הים בקעה לפנינו. אמרו [לו] לא נעבור עד שנעשה לפנינו גזרים גזרים וכו'". ובעלייה (ביציאה), שלא האמינו שהמצרים טבעו ודרשו הוכחה: "מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה, ואומרים: כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר". ראו דברינו [וימרו על ים סוף](#) בפרשת בשלח.

¹¹ הכוונה כאן לפסוק כד באותו פרק. בנוסח התורה שבידינו כתוב שם: "וילוו העם על משה לאמר מה נשתה". הפסוק: "וילן העם על משה" שייך לנושא הבא, לרפידים. וצריך לברר העניין בכתבי היד השונים של התלמוד. ראו [פריקט הכי גרסינן](#). ודווקא כאן יש פסוק מפורש בתורה שמכיל את המילה נס"ה, כפי שהבאנו בתחילת דברינו ומשום מה הוא לא נכתב (אולי נאמר בדרשה בע"פ).

¹² אלה שני המקומות בתחילת המסע במדבר בהם צמא העם למים. וגם כאן יש פסוק מפורש בתורה שמכיל את המילה נס"ה, כפי שהבאנו בתחילת דברינו ומשום מה הוא לא מצוטט. הצמא השלישי הוא במי מריבה בסוף ארבעים שנות הנדודים, בפרשת חוקת

שנים במן - דכתיב: "אל תצאו" ¹³ - ויצאו, ¹⁴ "אל תותירו" - ויותירו. ¹⁵
 שנים: בשליו ראשון ובשליו שני. בשליו ראשון: "בשבתכם על סיר הבשר"; ¹⁶ בשליו שני: "והאספסוף אשר בקרבו התאוות תאוה".
 בעגל - כדאיתיה. ¹⁷ במדבר פארן - כדאיתיה. ¹⁸

אבות דרבי נתן נוסח א פרק ט – של מרגלים קשה מכולם

עשרה ניסיונות נסו אבותינו את הקב"ה ולא נענשו אלא על לשון הרע, ואלו הן: אחד על הים, ואחד בתחילת המן ואחד בסוף המן, ואחד בשליו הראשון ואחד בשליו האחרון, אחד במרה ואחד ברפידים ואחד בחורב ואחד במרגלים. זה של מרגלים קשה מכולם, שנאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי" (במדבר יד כב). כיוצא בו: "וימותו האנשים מוציאי דיבת הארץ רעה במגפה לפני ה' " (שם שם לו) - והלא דברים קל וחומר: ומה ארץ שאין לה לא פה לדבר ולא פנים ולא בוש, ביקש הקב"ה עלבונה מן המרגלים, המדבר דברים כנגד חבירו ומבייש אותו, על אחת כמה וכמה שיבקש הקב"ה עלבונה. ¹⁹

משנת רבי אליעזר פרשה ט – המשך של הגמרא בערכין

ר' אלעזר בן פרטא אומר: קשה היא לשון הרע יותר מעשרה ניסיונות שניסו אבותינו את המקום, ובכולן לא נחתם עליהן גזר דין אלא על לשון הרע. ואלו הן עשרה ניסיונות: שנים בים, אחת בירידתן, אמרו: "המבלי אין קברים", ובעלייתן אמרו: כשם שעלינו מצד זה, כך עלו המצרים מצד אחר, שנאמר: "וימרו על ים בים סוף". ושתים במרה, ²⁰ שנאמר: "וילנו העם", וברפידים: "וירב העם עם משה". ושתים במן: "אל יצא איש ממקומו", ²¹ "איש אל יותר" - ויותירו. ושנים בסליו: ראשון במדבר סין: "בשבתנו על סיר הבשר", שני: "והאספסוף אשר בקרבו וגו' ". ואחת בעגל. ואחת במרגלים. ולא נחתם גזר דין לכלותן אלא על לשון הרע, שנאמר: "וינסו אתי זה עשר פעמים". ²²

בדור הבנים, ולפיכך לא נספר ב"עשרה". ומה בכל אותם שנים ארוכות במדבר? אף תלונה? הרי זה ראוי לשבח, לא כן? ראו דברינו **בארה של מרים** בפרשת חוקת וראו כמו כן דברים ח טו: "המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש".

¹³ אין פסוק כזה בנוסח התורה שבידינו והכוונה לפסוק כה בפרק טז שמות: "היום לה' היום לא תמצאנהו בשדה" או לפסוק כט שם: "שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי".

¹⁴ פסוק כז שם: "ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקט ולא מצאו".

¹⁵ גם כאן אין זה ציטוט מדויק, ראו פסוקים יט-כ שם: "ויאמר משה אליהם אל תתנו ביד ה' בדרך מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי הוצאתם אותנו ממצרים על אש אוכל, ככתוב: "מי יתן מותנו ביד ה' בדרך מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב" (שמות טז ג). ויש לשים לב שהתלונה על חוסר אוכל מצויה בתווכ בין התלונה על המים המרים במרה ובין התלונה על חוסר מים ברפידים. ושלושתם מיד לאחר נס קריעת ים סוף. ובאמת, מה ניתן לצפות מעם שיצא ממצרים אל המדבר ואין לו מה לאכול ומה לשתות?

¹⁶ שוב, אין פסוק כזה: "בשבתכם על סיר הבשר" ועל כרחנו חזרנו לפסוק בשמות טז ג שכבר ראינו בהערה הקודמת: "ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בדרך מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב". פרשת המן משולבת עם אכילת בשר השלו והדרשן שמחפש השלמה לעשרה הניסיונות, מונה כאן שני ניסיונות: הבקשה לבשר וללחם, כפי שאכן מופיע בתלונתם. ראו פסוקים ג, ח ו-יב בפרק טז. פרשת שליו ראשון זו דורשת עיון מיוחד בפרשת בשלח. ראו כמקדמה פירוש העמק דבר שמות טז ג שהתלונה על הבשר כאן הייתה "ברמז תלונה על הקב"ה ... אבל לא היתה תלונה זו מפורש יוצא מפהם כמו שהיתה תלונה המתאווים במדבר".

¹⁷ בעגל, כמו שכתוב בפשטות בתורה ואין צורך לחפש פסוקים והסברים. אבל כמה דרשות ופרשנויות נאמרו על חטא זה ...

¹⁸ מדבר פארן הוא חטא המרגלים בפרשתנו, גם הוא "כדאיתיה", כפי שכתוב בפשטות ובבירור בפרשה. שיטה זו של גמרא ערכין (המבוססת כאמור על מדרש ספרי) מובאת בד"כ במקורות מאוחרים. ראו למשל פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת שלח. כך גם בילקוט שמעוני תורה פרשת בשלח רמז רכה ובילקוט דברים רמז תשצב.

¹⁹ נראה שגם מדרש זה צועד בעקבות גמרא ערכין (שמצטטת כאמור את מדרש ספרי שאנו מחשיבים כמקור הראשון), כולל המוטיב של לשון הרע או מוציא שם רע כעיקר חטאם של המרגלים. אלא שהוא מונה רק ניסיון אחד על הים ולפיכך יש בו רק תשעה ניסיונות וחטא המרגלים יוצא מס' 9. נראה שהשתבש כאן משהו והנוסח באבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א פרק ד מתקן חסר זה ונאמן יותר לגמרא ערכין ולספרי, וזה לשונו שם: "עשרה ניסיונות נסו אבותינו את המקום במדבר ולא נענשו אלא על לשון הרע. אלו הן: שנים בים. שנים במים. שנים במן שנים בסליו ואחד במעשה העגל ואחד במדבר פארן. שנים בים אחת בירידה. ואחת בעליה ... שנים במים אחת במרה ואחת ברפידים ... ב' במן: לא תצאו - ויצאו; ולא תותירו - ויותירו. שנים בסליו. אחת בסליו ראשון. ואחת בסליו שני ... מדבר פארן מנין? זה מעשיהן של מרגלים, שנאמר: ויוציאו דבת הארץ וגו'. זה מרגלים קשה מכולן, שנאמר: וינסו אותי זה עשר פעמים וגו' - אלו עשרה ניסיונות שניסו אבותינו את המקום במדבר".

²⁰ פה נראה שנשמט קטע וצריך להיות: שנים במרה - במרה וברפידים. במרה וכו'.

²¹ וחסרה המילה "ויצאו".

²² משנת רבי אליעזר מחזירה אותנו במדויק לנוסח הגמרא בערכין. יש שם אמנם שתי השמטות כפי שהערנו, אבל ציטוט הפסוקים מדויק יותר מזה שבנוסח הגמרא בערכין (ראו הערות 10-16 לעיל). אגב, בעל הדרשה רבי אלעזר בן פרטא מוזכר בגמרא ערכין טו

אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד – כולל מחלוקת קורח

עשרה ניסיונות ניסו אבותינו להקב"ה במדבר ואלו הן: במדבר, בערבה, מול סוף, בין פארן, ובין תפל, ולבן, וחצירות, ודי זהב (דברים א א). במדבר שעשו את העגל ... בערבה על המים ... ויש אומרים זה פסלו של מיכה. מול סוף על שהמרו על ים סוף. רבי יהודה אומר: המרו על הים, המרו בתוך הים ... בין פארן – במרגלים ... ובין תופל אלו דברי תפלות שתפלו על המן. ולבן - זה מחלוקתו של קרח. וחצירות על השליו, הרי שבעה.²³ ובמקום אחר הוא אומר: "ובתבערה ובמסה ובקברות התאווה" (דברים ט כב). ודי זהב ... שהבאתם לעגל. רבי אליעזר בן יעקב אומר: די הוא עון זה שילקו בו ישראל מכאן ועד שיחיו המתים.²⁴

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לח – הניסיון הראשון כבר במצרים

עשר ניסיונות ניסו אבותינו להקב"ה במדבר, שנאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים" (במדבר יד כב). מה תלמוד לומר "זה"? אלא זה האחרון קשה מכולם היה.²⁵ רבי יהודה אומר: אחת עשרה הוא.²⁶ רבי אלעזר בן יהודה אומר: אמר הקב"ה: אילו עשו ישראל תשובה לפני הייתי מוחל להם על עשרה ניסיונות. ואלו הן: הראשון ב"מאז", שנאמר: "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך" (שמות ה כג). ואחר על הים, שנאמר: "וימרו על ים בים סוף" (תהלים קו ז). רבי יהודה אומר: אחד על הים ואחד בים סוף.²⁸ ואחד ברפידים, שנאמר: "מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' " (שמות יז ב).²⁹ ואחד במרה, שנאמר: "שם לו חוק ומשפט ושם ניסהו" (שם טו כה).³⁰ ואחד בשליו, שנאמר: "מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים" (שם טז ג) ואחד במן, שנאמר: "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל" (במדבר כא ה). ואחד בתבערה ואחד במסה ואחד בקברות התאווה, שנאמר: "ובתבערה ובמסה ובקברות התאווה וגו' " (דברים ט כב). ואחד במדבר פארן שמרגלים את הארץ.³¹

ע"א: "תניא, א"ר אלעזר בן פרטא: בוא וראה כמה גדול כח של לשון הרע, מנלן? ממרגלים, ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על תבירו על אחת כמה וכמה", מה שמקרב עוד את שני המקורות האלה. ראו אגב איך מקור זה מלגלג על חסידותם של המרגלים שהסבירו למשה שדרישתם לשלוח מרגלים היא משום שהם צריכים לבדוק היטב איזו עבודה זרה יש בארץ: "וחכמים אומרים: מדברי תורה באין עליו. אמרו לו: למדתנו רבנו עבודה זרה שביטולה עובדיה מותרת. אם נכנסין אנו סתם, אין אנו יודעין איזו עבודה זרה שנעבדת ואיזו בטילה, אלא צריכין אנו שיתור לנו את הארץ, לידע איזו נעבדת ותהי אסורה, ואיזו בטילה ותהי מותרת". כך או כך, בכל המקורות עד כאן, יש אמנם ניסיון למנות את עשרה הניסיונות של עם ישראל, אבל הדגש הוא על "זה עשר פעמים", על הניסיון העשירי שהוא לשון הרע! ראו שוב הדף [דיבת הארץ](#).

²³ ראו השבעה שמנינו בתהלים פרק ק, בהערה 4 לעיל.
²⁴ למקור זה מצטרפים גם שני המקורות שלהלן (ויוצרים את 'הקבוצה השנייה') שעיקר דרשתם היא על הפסוק הפותח את ספר דברים: "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר ה' ירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצירות ודי זהב". מספרים שמות ובמדבר (אין ניסיונות בספר ויקרא) למדנו רק שבעה ניסיונות, בא ספר דברים במקור נוסף, בפסוק שהבאנו לעיל בפרשת עקב: "ובתבערה ובמסה ובקברות התאווה מקצפים הייתם את ה' " ומשלים (לאחור) שלושה ניסיונות: תבערה, מסה וקברות התאווה. (מסה הוא המקום בו נזכר הפועל נס"ה הכי הרבה בתורה כפי שהערנו לעיל). ההתבססות על ספר דברים, על דברי משה שהוא הראשון לפרט את ניסיונות העם, הוא מעניין וחשוב. ויש כאן גם חידוש של חטא המתאוננים בתבערה, אבל יש מספר בעיות בשיטה זו, כגון: מהו הניסיון במסה? האם אין זו מנייה כפולה (עם תבערה)? וכן, מה עושה כאן מחלוקת קרח שבאה בפרשה הבאה? אולי דווקא מקור זה שם לב לכך שהמשנה, בניגוד למקרא, מונה עשרה ניסיונות על פני כל תקופת המדבר ולא עשרה עד חטא המרגלים. אבל נראה שהחידוש (השוני) העיקרי של מקור זה הוא העמדת חטא העגל במרכז, נכון יותר, הן בתחילת הדרשה והן בסופה ובדברים הבוטים של רבי אליעזר בן יעקב "די הוא עון זה שילקו בו ישראל מכאן ועד שיחיו המתים". וכדברי הירושלמי מסכת תענית פרק ד הלכה ה: "ר' יודן בשם ר' יסא: אין כל דור ודור שאין בו אונקי אחת מחטא של עגל". אז איפה חטא המרגלים? איפה הפסוק בפרשתנו: "וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי"? הרי פסוק זה נזכר לא רק במשנה ערכין ה"ל בה פתחנו הדנה בחטא המרגלים, אלא גם במשנה במסכת אבות ה ד: "עשר ניסיונות ניסו אבותינו את המקום ברוך הוא במדבר שנאמר (במדבר י"ד) וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי"! כך או כך, מצאנו באוצר מדרשים (אייזנשטיין) חופת אליהו וכן באוצר מדרשים (אייזנשטיין) ערך עשר גליות, עקבות ברורים של שיטה זו.

²⁵ ראו שוב בהערה 8 לעיל הצעת ריש לקיש בגמרא ערכין וכן פירוש תורה תמימה מהו "זה" זה. אבל למדרש גישה משלו.
²⁶ ראו הערה 1 לעיל. שיטת ר' יהודה, שנראה בפירוט להלן, קוראת פשוט אחר בפסוק: עשר ניסיונות עד כאן ולא "ועד בכלל" וכעת בא "זה" של חטא המרגלים ופותח סדרה חדשה!

²⁷ אלה דברי משה לקב"ה לאחר שבעקבות שליחותו הראשונה, פרעה רק מכביד את עולו על העם, ככתוב: "וישב משה אל ה' ויאמר אֶדְנִי לְמַה הִרְעִיתָ לְעַם הַזֶּה לְמַה זֶה שְׁלַחְתָּנִי וְיָמָאז בָּאתִי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הֲרַע לְעַם הַזֶּה וְהִצַּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמְּךָ". ראו דברינו [אותם הנתונים תחת הבניין](#) בפרשת שמות. אז כיצד זה ניסיון של בני ישראל? שתי אפשרויות לפנינו: אחת, שבני ישראל הם שגרמו למשה לומר דברים קשים אלה כשאמרו למשה ואהרן: "יֵרָא ה' עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֶתְּכֶם וְהָאֱשֶׁתִּים אֲתָן רִיחֲנוּ בְּעֵינֵי פְרַעֲה וּבְעֵינֵי עַבְדֵּי לְתֵת חֶרֶב בְּיָדָם לְהִרְגֵנוּ" (שמות ה כא). השנייה, בדרך של זהות המנהיג והעם. כך או כך, מדרש זה בולט בהשוואה לכל שאר המדרשים בכך שהוא מתחיל את הניסיונות כבר במצרים. כל שאר המדרשים מונים רק ניסיונות במדבר.

²⁸ נראה שעד כאן דברי ר' יהודה שמוסיף עוד אחד על הים ולכן יוצא לו אחד עשר ניסיונות. מכאן ואילך ממשיכה הדרשה העיקרית של רבי אלעזר בן יהודה.

²⁹ הנה מקור ראשון שמביא פסוק עם השורש נס"ה. ראו סקירת השורש נס"ה בתורה בעמוד הראשון של הדף לעיל.
³⁰ מכל המקורות שהבאנו עד כאן שמתייחסים לניסיון במרה, בפרט אלה שהביאו פסוקים לתמוך בשיטתם, אף לא אחד הביא את הפסוק הפשוט הזה שמכיל את השורה נס"ה. וגם במקור זה קצרו המעתיקים ואנחנו הרחבנו את הפסוק.

³¹ גם כאן, תבערה ומסה - שניים (ואי אפשר לומר שמסה זה רפידים כי הוא מונה גם את רפידים, אז מה זה בעצם מסה?) ולשם כך הוא מפנה אחד מהמן ואחד מהים (בהשוואה עם הגמרא בערכין). אבל ראו איך הוא מוסיף את "מאז באתי אל פרעה" שהיה עוד

מדרש תהלים (שומר טוב; בובר) – שבעה ועוד שלושה

"אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר אשר נסוני אבותיכם". אתה מוצא, עשר ניסיונות ניסו ישראל להקב"ה, שנאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים" (במדבר יד כב). שנים בים סוף, שנאמר: "וינסו אותי על ים סוף" (תהלים קו ז).³² ושנים בשליו, ואחד במן, ואחד בעגל, ואחד בפארן, (ואחד במרגלים), והוא קשה שבהן. עשר ניסיונות אמרת והן אינן אלא שבע, והיכן עוד שלוש? "בתבערה ובמסה ובקברות התאווה מקציפים הייתם את ה' " (דברים ט כב). ולמה לא סמך אלו לאלו? לפי שאלו שלושה היו קשים יותר משבעה ראשונים, לכך נאמר: "אשר נסוני אבותיכם במדבר בחנוני גם ראו פעלי. ארבעים שנה אקוט בדור ... אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל מנוחתי". זה ארץ ישראל, שנאמר: "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה" (דברים יב ט), וכתוב: "זאת מנוחתי עדי עד" (תהלים קלב יד).³³

רשב"ם במדבר יד כב פרשת שלח – עשר מספר טיפולוגי

עשר פעמים - הרבה. כמו עשרת מונים, ואפו עשר נשים, עשר פעמים תכלימוני.³⁴

מגן אבות לרשב"ץ על המשנה במסכת אבות – עשר מספר מדויק³⁵

עשרה ניסיונות נסו אבותינו להקב"ה במדבר ... הודיענו שהוא מספר מדויק ולא נאמר שלא בדקדוק, כמו: "זה עשר פעמים תכלימוני" [איוב יט ג], שהוא שלא בדקדוק, אלא לשון ריבוי, כלומר הרבה פעמים תכלימוני.³⁶

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות ה ג – בסדר ההיסטורי

ואמנם עשרה ניסיונות שניסו אבותינו את המקום - הרי כולם כתובים גם כן. הראשון - על ים סוף, באומרים: "המבלי אין קברים במצרים וכו' " (שמות יד יא). והשני - במרה, הוא אומרו: "וילנו העם על משה לאמר מה נשתה" (שמות טו כד). והשלישי - במדבר סין, כשביקשו המן, הוא אומרים: "מי יתן מותנו ביד ה' וכו' " (שמות טז ג). והרביעי - מרותם בהנחת המן לבוקר, כמו שאמר: "ולא שמעו אל משה וותירו וכו' " (שמות טז כ). והחמישי - מרותם בבקשם אותו ביום השבת, "יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו" (שמות טז כז). והשישי - ברפידים, על המים גם כן. והשביעי - בחורב, במעשה העגל. והשמיני - בתבערה, בעוררם במקום ההוא ספק באמיתות ובמרדס, והוא אומרו: "ויהי העם כמתאוננים וכו' " (במדבר יא א). והתשיעי - בקברות התאווה,

במצרים וקשור במשה לא פחות מבני ישראל! אז את מי נפנה? את חטא העגל! וזו שיטה יחידנית שאינה מונה את חטא העגל בתוך עשרה הניסיונות. אפשר שזה משום שלשיטה זו חטא העגל הוא חמור ומעבר להגדרה של ניסיון. או אז יש לנו עימות מעניין עם המקור הקודם שעם כל חומרתו, ראו בעגל אחד מעשרה הניסיונות ומזכיר אותו פעמיים: בהתחלה ובסוף הרשימה. עוד קבלנו במקור זה את שיטת רבי יהודה שלא מוותר על הניסיון השני בים ומעמיד את מספר הניסיונות על 11 וכבר הערנו על כך לעיל.

³² טבעי שיביא פסוק מתהלים. הוא קורא את הפסוק: "על ים - בים סוף", משמע שהיו שני ניסיונות.
³³ טבעי שהנושא שלנו יזכר גם במדרשים על פרק צה בתהלים, אלא שהמדרש כאן כנראה משובש וקצרנו חלקים ממנו. בדומה למדרש באבות דרבי נתן נוסח א פרק לד, גם כאן יש חלוקה לשבעה ניסיונות, אליהם מצטרפים השלושה: תבערה מסה ומריבה, שהמדרש חושב אותם לקשים יותר מהעגל, כדבריו: "שאלו שלושה היו קשים יותר משבעה ראשונים". האם ההסתכלות של משה בתחילת ספר דברים שונה מדברי הקב"ה אליו בפרשתנו? ובגלל זה נקט לשון "מקציפים" ולא לשון ניסיון כמו דברי הקב"ה בפרשה שלנו? האם במבט של שלושים ושמונה שנים לאחור, כאשר משה מתאר את הדברים לדור הבנים, הוא רואה בתבערה וקברות התאווה של פרשת בהעלותך את שורש חטא המרגלים? כך או כך, בסיום, חוזר המדרש לחטא המרגלים, כפי שמסיים בעל תהלים: "ארבעים שנה אקוט בדור ... אם יבואון אל מנוחתי". פסוקים שמשמשים גם את חז"ל לשפיטה קשה של דור המדבר שלא רצו לעלות לארץ (ואנחנו שרים אותם בציבור ובקול רם בקבלת שבת ...). ואם אנחנו בספר תהלים, מן הראוי להזכיר מקור נוסף (מאוחר), הוא ילקוט שמעוני תהלים רמז תתנב על פרק זה שמונה רק שמונה ניסיונות והוא, ככל הנראה, העתקה משובשת של הגמרא בערכין ונשמטו השניים שעל המים: "אתה מוצא עשרה ניסיונות נסו ישראל להקב"ה, שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים, שנים בים, שנאמר וימרו על ים בים סוף, על ים הרי על הים, בים סוף הרי בתוך הים, ושנים בשליו, ואחד במן, ואחד בעגל, ואחד בפארן, ואחד במרגלים, והיא הקשה שבהן".

³⁴ לפני שנביא את 'הנשר הגדול' נעשה אתנחתא ונזכיר שיטות שאינן מתעסקות בפירוט עשרה הניסיונות. וכבר ראינו לעיל את שיטת ריש לקיש בגמרא ערכין (ותורה תמימה שם). כך גם בפרשני המקרא רשב"ם ואבן עזרא. עשר הוא מספר טיפולוגי שאינו חייב להיות מדויק, כמו אמא שגוערת בבנה: "אמרתי לך מיליון פעם שלא תעשה כך וכך". ראו פירוש אבן עזרא על הפסוק בפרשתנו שהולך גם הוא בדרך זו: "זה עשר פעמים הטעם - רבים. והזכיר עשר, בעבור היותו סך חשבון, כי הוא סוף האחדים, וראש העשרות, שהם במחברת השנית".

³⁵ רבי שמעון בן צמח דוראן, הרשב"ץ, ספרד (מירוקה), אלג'יר, מאות 14-15.

³⁶ כך גם דברי ר"י אבן שועיב (ר' יהושע אבן שועיב, ספרד מאה 13-14, תלמיד רשב"א, חברו של ריטב"א ורבו של ר' מנחם בן זרח) בדרשותיו על הפרשה שאולי ראו את דברי רשב"ם ואבן עזרא: "רבותינו ז"ל אמרו כי עשר ניסיונות נסו אבותינו להקב"ה כמו שכתוב כאן וינסו אותי זה עשר פעמים. והמפרשים פירשו לאו דוקא עשר אלא הרבה כמו עשר נשים וגו'. אבל האמת בדברי רבותינו ז"ל וכבר מנו אותן בערכין. והרמב"ם ז"ל מנה אותם וכו' ". נראה שיש כאן וויכוח מעניין בין פרשני המקרא ופרשני המשנה שצוועדים בנתיב שהתוותה הגמרא עפ"י מדרש ספרי. האם וויכוח זה משקף הבדלי גישה ביחס לדור המדבר? כך או כך, בעקבות דברי ר"י שועיב נעבור לשיטת רמב"ם בפירושו למשנה באבות, שמפרט בדרכו שלו את עשרה הניסיונות שניסו אבותינו את המקום

בבקשת הבשר, אמר: "והאספסוף אשר בקרב התאוה תאוה וכו' " (במדבר יא ד). והעשירי - במדבר פארן, במעשה המרגלים, ושם נאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים" (במדבר יד כב).³⁷

תורה תמימה שמות פרק יד הערה ה – צער ודאגה

בגיליון פירוש רש"י בעין יעקב כתב וזה לשונו: "ניסיונות לשון נסיון, ואית דמפרש לשון כעס כמו: "והנסו זועפים" כתרגומו נסיסין".³⁸ ופירוש זה נראה, יען דלשון ניסיון כפשטיה לא יונח בפסוק שלפנינו שלא ניסו רק דאגו מפחד הבא, וכן לקמן בפסוק: "מי יתן מותנו ביד ה' וגו' ". א"כ לא היה שם ניסיון רק צער ודאגה.³⁹

מסכת סנהדרין דף קי עמוד ב – חלקו של דור המדבר בעולם הבא

תנו רבנן: דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר: "במדבר הזה תָּמוּ וּשְׁמֵי יָמוּתוּ" (במדבר יד לה). תָּמוּ - בעולם הזה, ושם ימותו - בעולם הבא. ואמר: "אשר נשבעתי באפי אם יבואו אל מנוחת" (תהלים צה יא), דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר: באין הן לעולם הבא, שנאמר: "אֶסְפּוּ לִי חֲסִידֵי פְרִיִי בְרִיתִי עָלַי וְצַח" (תהלים נ ה), אלא מה אני מקיים "אשר נשבעתי באפי" - באפי נשבעתי וחוזרני בי. ... רבי שמעון בן מנסיא אומר: באים הן לעולם הבא, שנאמר: "ופדויי ה' ישכון ובאו ציון ברנה" (ישעיהו לה י). אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: שבקה רבי עקיבא לחסידותיה,⁴⁰ שנאמר: "הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר ... זכרתי לך חסד נעורִיךְ אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיהו ב ב). ומה אחרים באים בזכותם - הם עצמן לא כל שכן?⁴¹

שבת שלום, מחלקי המים

³⁷ היסטורית, רמב"ם הוא המאוחר מכולם וראה מן הסתם חלק מהשיטות לעיל אם לא את כולם (בוודאי את הגמרא בערכין) ושיטתו היא ברורה: מניית הניסיונות כסדרם ההיסטורי וכסדר שהתורה מספרת עליהם. שיטתו מחזירה אותנו לקבוצת הארבעה הראשונים בראשם הגמרא בערכין, אך הוא מאמץ את ניסיון תבערה, כנראה בהשפעת הקבוצה השנייה, ולשם כך הוא מוותר על אחד מניסיונות המים, על צמאון העם למים ברפידים. כמו כן, אין הרמב"ם מונה את ניסיון השלו של ספר שמות, התלונה: "בשבתנו על סיר הבשר", אבל מונה שלושה ניסיונות במן ואולי כולל את השליו הראשון כלשון הגמרא ערכין בניסיון מס' 3 אצלו: "מי יתן מותנו במדבר". ראו שאלות מהרש"א בפירושו על הגמרא בערכין על שיטת הרמב"ם ונראה שהסברנו אותה כראוי. הרמב"ם מסביר כל זאת, בפירושו למשנה במסכת אבות ונראה שהוא עונה לרשב"ם ולאבן עזרא (ראו אבן שועיב) ואומר: יש חשיבות למנות את הניסיונות ולפרטם ומנייה זו היא כאמור בסדר ההיסטורי עפ"י התרחשות האירועים.

³⁸ כוונתו כך נראה לפירוש גור אריה על רש"י, במדבר פרק יד כב: "וינסו כמשמעו. פירש רש"י שהיו מנסין להקב"ה אם יכול לעשות בקשתם, ולא היו מאמינים בהקב"ה. ולאפוקי מן המפרשים (חזקוני, בכור שור) שמפרשים אותו לשון כעס, כמו "והנסו זועפים" (בראשית מ ו), שמתורגם (שם) 'נסיסין'. ולפיכך פירש כמשמעו ... ובערכין (טו). מפרש רש"י לשון אחד שהוא לשון כעס בשם יש מפרשים, אבל דעתו בכאן שהוא כמשמעו, לשון נסיון".

³⁹ והוא חוזר על הדברים גם בפרשתנו, תורה תמימה הערות במדבר פרק יד הערה יז, ומוסיף: "והנה אף כי לא נודע לנו מי הוא בעל הגליון הזה, אבל לדעתנו הפירוש הזה טוב ונכון מאוד וכמעט גם מוכרח, יען כי אם נפרש וינסו כפשוטו מלשון ניסיון, קשה מכמה ענינים שמביא בזה ואין בהם כל ענין ניסיון, וכמו מה שאמרו המבלי אין קברים במצרים וכו' וכן בהתלונה על המים המרים במרה, וכן במה שאמרו מי יתן מותנו בארץ מצרים וכו', שכל אלה עניינם שהתלוננו מדאגה ומפחד ומהעדר אמונה בה' אבל לא בערך ניסיון". הבאנו דברים אלה של תורה תמימה על מנת להבליט את כל אותם אירועים שאינם נמנים. שהרי בכל שיטה יש גם ניסיונות שלא נמנים. ראו המשבצות הריקות בטבלה שלהלן. אם נאחד את כל הניסיונות של כל השיטות, נקבל חמישה עשר אירועים ומכאן שכל בחירה בעשרה מסוימים, מותירה חמישה בחוץ, את כל אותם מקרים שבעיני בעל אותה שיטה אינם ניסיון, אלא או חטא חמור שמעבר לניסיון, או אדרבא, מעשה קל יחסית שאינו חטא, אלא הבעת דאגה וצער מצד העם. לא כל קובלנה של עם שהולך במדבר ארבעים שנה צריכה מיד להירשם כניסיון שלא עמד בו. לא כל פניה של עם ישראל למשה ולקב"ה נחשבת בהכרח כניסיון שהם מנסים את המקום (או אי עמידה בניסיון שלהם או כעס או אפילו חטא). חלק מפניות אלה, בפרט בקשה כה פשוטה כמו למים במדבר הגדול והנורא, הם הבעת דאגה אנושית כנה, הבעת צער מסבל וכו'. ראו פירוש העמק דבר שמות טז ג שהתלונה על הבשר כאן הייתה "ברמז תלונה על הקב"ה ... אבל לא היתה תלונה זו מפורש יוצא מפהם כמו שהיתה תלונה המתאווים במדבר". יש גם רמז-תלונה ומי שצריך להבין ללב העם – יבין. אל לנו למחר ולשפוט, בפרט לא את דור המדבר ואל לנו להרבות במניית חטאיהם ואפילו ניסיונותיהם. מי יודע איך היינו אנחנו נוהגים במצבים כאלה.

⁴⁰ עזב ר' עקיבא את מידת החסידות שלו ודן ברותחין את דור המדבר. זה ר' עקיבא שאמר: "ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה" (ספרא קדושים פרשה ב).

⁴¹ כבר הארכנו לדון במקור זה בדברינו [דור המדבר וחלקו לעולם הבא](#) בפרשה זו בשנה האחרת. ר' עקיבא דן ברותחין את דור המדבר, אולי גם מסיבות ונסיבות הקשורות בדורו וקנאותו הגדולה לארץ ישראל. אבל שאר החכמים חולקים עליו ואף סונטים בו: עזב או שחך ר' עקיבא את מידת החסידות! עם כל הביקורת הקשה על דור המדבר, הם שספגו הכל, הם שעברו בקיצוניות אחת מבית עבדים למעמד הר סיני, הם ועבדיהם ושפחותיהם ראו מה שלא ראו יחזקאל ונביאים אחרים, הם דור ראשון לגאולה שמשלם את מחיר המהפך (מה שתפסו והכירו בו דור החלוצים בימינו, ראו בדברינו [מתי מדבר](#) גם הם בפרשה זו). ועדיין קשה מדוע נבחר פרק זה בתהלים המסתיים בפסוקים: "אֶרְגְּעִים שְׁנָה אֶקוּט בְּדוֹר וְאֶמַר עִם תְּעִי לִבִּי הֵם וְהֵם לֹא יָדְעוּ דָרְכִי: אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְּאִפִּי אִם יָבֹאוּ אֶל מְנוּחָתִי לִקְבֹּל בּוֹ אֶת שֶׁבֶת מְנוּחָה! הֵאֵם גַּם לִמְקוּבְלִי צִפַּת שִׁתְּקֵנוּ אֶת קִבְלַת שֶׁבֶת הִיא חֲשׁוֹן עִם הַפִּסְפּוֹס שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל ע"י דוֹר הַמִּדְבָּר (והזהרה עם שיטת ר' עקיבא?). אנו רוצים לחשוב שאדרבא, אזכור זה בא בהפוך, להדגיש את שיטת ר' אליעזר והחכמים האחרים לאפוקי (להוציא) משיטת ר' עקיבא. עכ"פ, ראו פירוש דעת מקרא לתהלים זה, בפרט לפסוק המסיים: "ארבעים שנה אקוט בדור" ודבריו לסיכום הפרק כולו, שם. פרק שראוי לעיון במיוחד בשבת זו.

רשימת עשרה הניסיונות של עם ישראל במדבר – טבלה השוואתית

9	8	7	6	5	4	3	2	1	רשימת הניסיונות
פירוש המשנה לרמב"ם אבות פ"ה מ"ג	מדרש תהילים (שוחר טוב; מזמור צה	אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לח לשיטת רבי יהודה	אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לח	אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד	משנת רבי אליעזר פרשה ט	אבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א פרק ד	אבות דרבי נתן נוסח א פרק ט	ערכין דף טו עמוד א	
---	---	1	1	---	---	---	---	---	מאז – במצרים אצל פרעה
1	1	2	2	3	1	1	1	1	על הים בירידתם
---	2	3	---	---	2	2	---	2	בים או בעלייתם
2	---	5	4	---	3	3	6	3	על המים במרה
---	3	6	5	---	7	7	4	7	שליו 1 – בשבתנו על סיר הבשר
3	5	7	6	5	---	5	2	5	מן – מי יתן מותנו
4	---	---	---	---	6	6	3	6	מן – ולא שמעו ויותירו
5	---	---	---	---	5	---	---	---	מן – ליקוט המן בשבת
6	---	4	3	2	4	4	7	4	על המים ברפידים
---	9	9	8	9	---	---	---	---	מסה (רפידים?)
7	6	---	---	1	9	9	8	9	עגל - חורב
8	8	8	7	8	---	---	---	---	תבערה - המתאוננים
9	4/10	10	9	10/7	8	8	5	8	שליו 2 – האספסוף, קברות התאוה
10	7	11	10	4	10	10	9	10	מרגלים - מדבר פארן
---	---	---	---	6	---	---	---	---	מחלוקת קורח ועדתו
10	10	11	10	10	10	10	9	10	סה"כ

הערות לטבלה:

- הטור הימני ביותר, 'רשימת הניסיונות' הוא הסידור שלנו – האירועים (הניסיונות) בסדר שהם נזכרים במקרא בנוסח שבידינו. טור זה הוא 'הסרגל' מולו בנינו את השיטות השונות. הוא מכיל 15 אירועים, איחוד של כל השיטות.
- המספרים: 1, 2, 3 וכו' בכל טור (שיטה) הם מספרים סידוריים עפ"י הסדר שהם מנויים ונזכרים באותה שיטה: ניסיון ראשון, שני, שלישי וכו'. אין זה אומר שכך היה הסדר ההיסטורי עפ"י אותה שיטה, זו היחודיות של שיטת הרמב"ם בטור מס' 9. שאר השיטות מונים לפי סדר ענייני, כל אחת ועניינה.
- הגמרא במסכת ערכין, טור מס' 1, מבוססת על כמה מקורות ובעיקר על מדרש ספרי ומדרש תנאים על ספר דברים (לא על פרשתנו). מתבקש לשים לב לדמיון ולהתאמה שיש בין טורים 2-4 לנוסח הגמרא בערכין בטור 1. בשל הקרבה של שיטות 1-4 סימנו אותם כקבוצה אחת. במקור של טור 2 ישנם אמנם רק תשעה ניסיונות ולא עשרה אבל סביר להניח שמדובר בטעות שטור 3 מתקן. טורים 3, ו-4 חוזרים כמעט לגמרי לנוסח הגמרא.
- טור 5 הוא המקור הפותח של הקבוצה השנייה, טורים 5-8, המתבססים על הפסוק בדברים (א א): "וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים, אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּמִדְבַּר בְּעֶרְבָה מִזֵּיתָן וּבֵין-תִּפְלָה,

וְלָבֹן וְחֶצְרֹת--וְיָדֵי זָהָב". הוא לומד על ניסיון בכל מקום אשר מוזכר בפסוק. ומאחר שמוזכרים בפסוק רק שבעה מקומות הוא משלים מפסוק נוסף בספר דברים (ט כב, פרשת עקב): "וּבְתִבְעֶרָה וּבְמִסָּה וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲזָה מִקְצָפִים הָיִיתֶם אֶת ה' " – משם הוא לומד על שלושה ניסיונות נוספים. (אנחנו החלטנו שקברות התאווה והשליו של פרשת בהעלותך שקראנו בשבת שעברה הם היינו-הך למרות שזוהי לא ההבנה הפשוטה עפ"י כך לפי חלק מהמקורות שמביאים את זה כשני ניסיונות שונים, וצריך עוד עיון). לגבי זיהוי מסה, ראו הערה 7 להלן.

5. המקור בטור מס' 5 מיוחד גם בחידוש של חטא המתאוננים בתבערה, בניסיון מסה, במניית מחלוקת קורח ועדתו כחלק מעשרה הניסיונות (!) ובעיקר, במקום המרכזי שהוא נותן לחטא העגל.
6. טורים 6 ו-7, שהם בעצם אותו מקור, משונים מאוד. החל בשיטתו של רבי יהודה שהיו אחד עשר ניסיונות, וכלה בניסיון הראשון, שהיה לשיטתם כבר במצרים אצל פרעה (שמות ה כג). הכבדת נטל השעבוד בעקבות פגישתו הראשונה של משה עם פרעה היא לשיטה זו הניסיון הראשון. אבל יש לומר, גם ניסיון של משה.
7. בקשר לקבוצה השנייה, טורים 5-8 אשר מונים את מסה ותבערה, יש אפשרות שהניסיון על המים ברפידים והניסיון הנקרא במדרשים אלה מסה הם בעצם אותו ניסיון. אך מקור 6-7 מתייחס לזה כאל שני ניסיונות נפרדים.
8. ילקוט שמעוני, שלא הקדשנו לו טור (נזכר בהערות שוליים 18, 33 לעיל), מתחלק בין המקורות האחרים. ילקוט שמעוני על התורה: פרשת בשלח רמז רכה ודברים רמז תשצב, הם בשיטת הגמרא בערכין (טור 1). ילקוט שמעוני בתהלים רמז תתנב הוא מקרה מיוחד שמונה רק שמונה ניסיונות.
9. אחרי כל זאת מצאנו שיטה נוספת במדרש אגדה (בובר) במדבר פרשת שלח יד כב: "וינסו אותי זה עשר פעמים. ואלו הם: שנים בים סוף ... אחד על מי מריבה ... ואחד בעגל. ואחד במתאוננים. ובשליו. ובמחלוקתו של קרח ... ואחד: וילונו כל עדת בני ישראל וגו' (בסוף מחלוקת קרח) ... ובמרגלים, הרי לך עשרה". ואנחנו ספרנו שם רק תשעה ונראה שזו שיטה שונה מכל הנ"ל ולא הספקנו להכניסה לדף ולטבלה.
10. האם כיסינו את כל המקורות המתעסקים בנושא? לא בטוח. כל היודע אודות מקור שהשמטנו, אנא יודיענו בהקדם ויבוא על שכרו מן השמים.
11. **הערה חשובה אחרונה:** "החורים", המשבצות הריקות בטבלה, חשובים לא פחות מהמשבצות המסומנות. אי הכללת אירוע ברשימה יכול להיות לקולא ולחומרה. לקולא, משום שלפי שיטה זו לא היה שם ניסיון, כי אם דאגה, חשש או חרדה אנושיים מוצדקים, כפי שמעיר בעל תורה תמימה. ולחומרה, משום שמעשה זה היה בגדר הכעסה במכוון, הקצפה כדברי משה או אפילו מרי והמריה, אך לא ניסיון.